

ΘΟΔΩΡΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Οι κόρες της λησμονιάς

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Ε Π Π Η Ν Ι Κ Η Π Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ι Α

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Οι κόρες της λησμονιάς**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Θοδωρής Παπαθεοδώρου
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Άννα Μαράντη
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ηλίας Μασούρης
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ελένη Σταυροπούλου, Ραλλού Ρουχωτά
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Σταμάτιος Κοτσάτος & ΣΙΑ Ο.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ηλιόπουλος Θ. – Ροδόπουλος Π. Ο.Ε.

© Θοδωρής Παπαθεοδώρου, 2009
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2009
© Φωτογραφίας εξωφύλλου: Virgil Mlesnita

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2009, 5.000 αντίτυπα

ISBN 978-960-453-654-2

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοΐου 121
144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Μαυρομιχάλη 1
106 79 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head office: 121, Tatoiu Str.
144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 1, Mavromichali Str.
106 79 Athens, Greece
Tel.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

ΘΟΔΩΡΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Οι κόρες
της λησμονιάς

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ
ΤΟΥ ΘΟΔΩΡΗ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ενηλίκων

Το αστρολούλουδο του Βοσπόρου (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2004)

Οι επτά ουρανοί της ευτυχίας (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2006)

Μάγισσες φέρτε βότανα (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2006)

Με λένε Μαίρη κι είμαι καλά... (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2007)

Σαν ταξιδιάρικα πουλιά (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2008)

Πιο πέρα κι απ' τα σύννεφα (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2008)

Για παιδιά

*Τα κουλουβάχατα της Ιστορίας: Η χαμένη σφραγίδα
του αυτοκράτορα Ιουστινιανού* (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2007)

Ο μικρούλης Αϊ-Βασίλης τα έβλεπε όλα άσπρα...

(Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2005)

Ο μικρούλης Αϊ-Βασίλης έχασε την Άλφα-Βήτα...

(Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2005)

Στη μνήμη του παππού μου Θοδωρή

Δυο λόγια απλά

Τις ήσυχες μέρες του Αυγούστου που γράφω αυτό το σημείωμα, συμπληρώνονται εξήντα χρόνια από το τέλος της πιο οδυνηρής και σκοτεινής περιόδου στη νεότερη ιστορία μας. Συλλογίζομαι με ανακούφιση πως ο Εμφύλιος Πόλεμος ήταν ο τελευταίος μιας σειράς αιματηρών πολέμων που συνόδεψαν την αναγέννηση της πατρίδας μας και άλλοτε ακολουθούνταν από παιάνες, άλλοτε από θρήνους, αλλά πάντα άφηναν πίσω τους αγιάτρευτες πληγές κι αβάσταχτες απουσίες.

Όσο περισσότερο μελετώ την ιστορία του λαού μας τόσο πείθομαι πως η γενιά μου είναι μια γενιά αφάνταστα τυχερή, η πρώτη και μόνη προσώρας που στάθηκε τόσο ευνοημένη σε τούτο τον ταλαίπωρο τόπο. Πατήσαμε πάνω στον αδιάκοπο κι αδιανόητο αγώνα των παππούδων και των πατεράδων μας για μια στάλα ελευθερία κι ένα κομμάτι ψωμί. Ανθρώπων που γεννήθηκαν κι έζησαν χωρίς τα αυτονόητα που συνιστούν το μεγαλείο μιας ανθρώπινης ζωής.

Στα χρόνια του εμφυλίου, του πιο αιματηρού και καταστροφικού πολέμου που γνώρισε η πατρίδα μας, δεν υπήρξε ούτε μια οικογένεια που να μη γονάτισε από το δράμα που παιζόταν στις πόλεις, στα χωριά και στα βουνά μας εκείνους τους σκληρούς καιρούς. Ούτε κι η δική μου οικογένεια αποτελεί εξαίρεση. Ο ένας

παππούς μου, ο Παναγιώτης, πολέμησε τους Γερμανούς μέσα από το ΕΑΜ, ο άλλος, ο Θωδωρής, έχασε τη ζωή του από τους ανθρώπους της ίδιας οργάνωσης λίγα χρόνια αργότερα. Ήταν ένας άνθρωπος απλός, μικρός κι ασήμαντος για τα επίσημα τεφτέρια και τα πομπώδη μνημεία πεσόντων. Μα ήταν σημαντικός και αναγκατάστατος για τους ανθρώπους που αγαπούσε και τον αγαπούσαν, ένας από τους εκατοντάδες χιλιάδες που γραπώθηκαν όπως μπόρεσαν από τα ελάχιστα, που πάλεψαν με νύχια και δόντια, που έδωσαν την ψυχή, πολλοί από αυτούς και την ίδια τη ζωή τους.

Με ασύλληπτο δέος διάβασα τις ιστορίες όσων χάθηκαν τότε και με συγκίνηση απερίγραπτη άκουσα τα τρεμάμενα λόγια όσων ζουν ακόμη και από τις δυο πλευρές, που, αλίμονο, αρδεύονταν από τον ίδιο ποταμό.

Το βιβλίο αυτό ήταν εδώ και χρόνια το ελάχιστο χρέος μου στους μικρούς ανθρώπους που έδωσαν τότε τον μεγάλο αγώνα τους και που ποτέ το όνομά τους δε θα γραφτεί σε κανένα βιβλίο Ιστορίας, ποτέ δε θα παιανίσουν γι' αυτούς οι φιλαρμονικές, ποτέ δε θα ακούσουν ένα λόγο από χείλια ψελλίζοντα επισήμων.

Για όλους αυτούς τους ανώνυμους ήρωες, άντρες και γυναίκες του λαού μας, μια λέξη μόνο σχηματίζεται στα χείλη μου, ένα είναι το συναίσθημα στην καρδιά μου:

Ευγνωμοσύνη...

Ελπίζω και στη δική σας...

Θωδωρής Παπαθεοδώρου

30 Αυγούστου 2009

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

Μυριόφυλλο Καστοριάς

Αγγέλα Στάκα: η μάνα
Λιάκος Στάκας: ο γιος της
Γιάννα Στάκα: η κόρη της
Ελενίτσα Στάκα: το στερνοπούλι της
Γιώργης Στάκας: ο άντρας της
Ηλίας Στάκας: ο πεθερός της
Βασίλαινα: η «θεια» της

Θεσσαλονίκη

Μέλπω Ελευθεριάδη: η μάνα
Φανή Ελευθεριάδη: η κόρη της
Σπύρος Ελευθεριάδης: ο άντρας της
Καπετάν Οδυσσέας: ο αδελφός της
Φίλιππος Ντερίδης: ο θείος της από τη μεριά του αντρός της

Αθήνα

Αριάδνη Κωνσταντάκη: η μάνα
Κατερίνα Κωνσταντάκη: η κόρη της
Ελευθέριος Κωνσταντάκης: ο άντρας της
Εμμανουήλ Μυρτάκης: ο αδελφός της

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αντάμωση μία

Ανοίγει, η μπουκαπόρτα ανοίγει. Του πλοίου και της ψυχής μου. Σπαρταρούν τα μάτια μου από τη λαχτάρα, σαρώνουν το πλήθος, το ξεψαχνίζουν. Ό,τι απόμεινε από τον ρημαγμένο εαυτό μου το νιώθω, για πρώτη φορά εδώ και χρόνια, να σαλεύει, να ανασαίνει.

Μέχρι προχθές που έλαβα την είδηση, ένα άδειο καύκαλο ήταν το κεφάλι μου, έρημος τόπος η καρδιά μου. Χρόνια έμαθα έτσι να ζω, εξόριστη από την ίδια μου την ψυχή. Για να μην πέσω εύκολα. Για να μη με φάει το σαράκι της απελπισίας. Για να αντέξω όλα τα *ίσως* του κόσμου.

Αιτήσεις, γράμματα και παρακλήσεις· ικεσίες και δάκρυα· χιλιάδες πόρτες· χιλιάδες εκφωνήσεις στα ραδιόφωνα· χιλιάδες τα δελτία αγνοουμένων· ατέλειωτα τα παρηγορητικά χτυπήματα και οι εγκάρδιοι μορφασμοί των άλλων. Τι να έκαναν κι αυτοί; Τι να μου έλεγαν; Σάμπως μπορούσαν; Πρόσωπα χωρίς φωνή ήταν, χείλη δίχως μιλιά.

Χρόνια ολόκληρα αρμένιζε η ψυχή μου σ' αυτή την καραντίνα της απέραντης απουσίας. Χρόνια της μοναξιάς και της οδύνης. Σκόρπια φύλλα οι απαντοχές μου, μαζεμένα ξανά και ξανά απ' τον άνεμο της απελπισίας. Σκόρπια φύλλα και οι μάταιες κουβέντες τους απ' τον άνεμο της ανημπόριας:

«Υπομονή...»

«Κουράγιο...»

«Η ελπίδα πεθαίνει πάντα τελευταία...»

Ήταν όμως αλήθεια. Δεν πέθανα, κρατήθηκα απ' την ελπίδα. Τόσα χρόνια ζούσα μόνο για τούτη τη στιγμή. Την ιερή στιγμή

που τα βουρκωμένα μάτια μου πρωτοείδαν το βαπόρι να μπαίνει στο λιμάνι και να τη φέρνει ξανά στην αγκαλιά μου. Ένας Θεός ξέρει πώς κρατήθηκα και δε βούτηξα στη θάλασσα απ' τη λαχτάρα μου να βρεθώ μια ώρα γρηγορότερα κοντά της. Κοντά στον μόνο άνθρωπο που μου απόμεινε, που με κράτησε δεμένη στον ντόκο της ζωής· τη μονάκριβη κόρη μου.

Κοριτσάκι τόσο δα ήταν όταν μας χώρισαν. Γάλα στο στόμα της ακόμη. Ένα μπουμπούκι το κορμάκι της που δεν αξιώθηκα να το δω να ανθίζει. Δεν το χάρηκα, δεν το χόρτασα. Μόνο τ' αγκάθια· τα αγκάθια μόνο χόρτασα.

Χειμώνας βαρύς ήταν όταν την άρπαξαν άγρια μέσα από την αγκαλιά μου. Πάνε χρόνια τώρα, μα το θυμάμαι σαν να ήταν μόλις χθες. Έκλαψα, παρακάλεσα, τους ικέτεψα. Γονατιστή στα πόδια τους έπεσα. Δε με λογάριασαν. Ένας άνθρωπος σκέτος ήμουν· δίχως όπλα, δίχως εξουσία καμιά. Τι μπορούσα να κάνω; Τι μπορούσα να τους κάνω; Την άρπαξαν και χάθηκαν. Χάθηκε μαζί της ο ήλιος μου, το φως απ' την ψυχή μου, η ανάσα απ' τη ζωή μου.

Από εκείνη τη μέρα που την πήραν μακριά μου, ζούσα στον ίδιο ατελέσφορο κύκλο. Κάθε χάραμα, κάθε νύχτα, κάθε ώρα και στιγμή. Κι αν χτύπησα τις ξένες πόρτες. Κι αν ζητιάνεψα από ξένους βοήθεια.

Δε μετανιώνω. Ούτε τόσο δα δε μετανιώνω.

Τώρα που κοιτάζω την μπουκαπόρτα να ανοίγει, τώρα που περιμένω πια να ξεπροβάλει, δε λυπάμαι ούτε για ένα τόσο δα χτύπημα απ' τα χιλιάδες κούφια χτυπήματα, ούτε για μια ζητιανιά απ' τις χιλιάδες άκαρπες ζητιανιές. Σαρώθηκαν όλα από τη μνήμη μου όπως σαρώνει ο άνεμος τα χνάρια στην άμμο. Όλα τα πέτρινα χρόνια σβήστηκαν μεμιάς.

Ξαναγύρισε για μια στιγμή και πάλι ο χρόνος πίσω. Σ' εκείνη τη μέρα. Τότε. Πριν έρθουν εκείνοι. Τα βλέπω όλα σαν να συμβαίνουν μόλις σήμερα. Την κορούλα μου σκυμμένη με ανείπω-

τη λαχτάρα πάνω από μια μικρούλα καραμέλα φράουλα. Μόλις την έχει ξετυλίξει απ' το χρυσόχαρτο. Η ευωδιά της πλημμύρισε το χώρο. Ένα το χρώμα της με τα ρουμπινί χειλάκια της ακριβής μου. Τα καστανόξανθα μαλλάκια της λαμπυρίζουν. Με κοιτάζει πονηρά και χαμογελά κάτω από τα βλέφαρά της ενώ ετοιμάζεται τρισευτυχισμένη να γευτεί το σπάνιο για κείνες τις εποχές γλύκισμα.

Δεν πρόλαβε.

Η πόρτα άνοιξε και μπήκαν εκείνοι. Άπλωσαν αδιάντροπα τα χέρια τους κι έκοψαν τη χαρά. Έπιασαν την κορούλα μου απ' τα λεπτά χεράκια της και τη σήκωσαν βίαια. Την έσυραν στην εξώπορτα. Χύμηξα στο κατόπι τους ουρλιάζοντας. Μέσα σε μια στιγμή μονάχα σπάραξα, βλαστήμησα, καταράστηκα. Πότε πρόλαβα, Θεέ μου;

Άκουγα τα βήματά τους να προχωρούν. Απομακρύνονταν αγέρωχοι. Ούτε μια κουβέντα δεν είχαν γυρίσει να μου πουν, ούτε μια λέξη δε βγήκε από το στόμα τους· ούτε ένας λόγος, ούτε ένα χέρι να πιαστώ. Μια τόση δα ελπίδα να αγκιστρωθεί η έρμη η ψυχή μου.

Μια φωνούλα όλη κι όλη έμεινε στ' αυτιά μου από κείνο το πρωί, από κείνη την καταραμένη μέρα. Στοιχείωσε μέσα μου. Ήταν η φωνή της κόρης μου. Της ακριβής μου που χανόταν.

«Μάνα...» είπε μονάχα.

Ό,τι απόμεινε από εκείνη, το χρυσόχαρτο μιας καραμέλας αδειανό στο πάτωμα. Το μάζεψα αργότερα, το φύλαξα σαν άγια μνήμη. Ήταν το τελευταίο πράγμα που άγγιξαν τα δαχτυλάκια της. Η τελευταία λαχτάρα της θα ήταν και δικιά μου πια.

Το δίπλωσα προσεκτικά και το έβαλα αντάμα με τη μικρή φωτογραφία της που κουβαλάω στο μενταγιόν, το κρεμασμένο πάντα στο λαιμό μου. Τόσα χρόνια, κάθε που ήθελα να τη φέρω κοντά μου και δυσκολευόμουν, κάθε που η εικόνα της ξεθώριαζε στο θολωμένο μου μυαλό, αυτό το χρυσόχαρτο έβγα-

ζα. Το ξετύλιγα με προσοχή και το μύριζα με ανείπωτο καημό. Κι ήταν σαν να την έβλεπα και πάλι να με κοιτά πονηρά και να μου χαμογελά κάτω από τα βλέφαρά της. Έτσι ήθελα πάντα να τη φέρνω στο νου μου. Ευτυχισμένη. Προτού τη σύρουν εκείνοι με τη βία μακριά μου. Προτού ακούσω για τελευταία φορά τη φωνούλα της να χάνεται, να σβήνει πνιγμένη στην αφόρητη, την παιδιάστικη αγωνία της.

«Μάνα...» είπε μονάχα.

Πάνε τόσα χρόνια από τότε. Κι όμως, αυτή η τρεμουλιαστή φωνούλα, η τόση δα φλογίτσα πάντα τρεμοσβήνει μέσα μου και ζεσταίνει την καρδιά μου. Ακόμη και τώρα που παλεύω να την ξεχωρίσω μέσα στο παρασούσουμο πλήθος που γέμισε την ανοιχτή μπουκαπόρτα του βαποριού της προσμονής. Νοσοκόμες του Ερυθρού Σταυρού με τις χοντρές μπλε κάπες κι αχθοφόροι με χαρτονένιες βαλίτσες και μπόγους στέκουν μπροστά. Πίσω τους μια ανθρωποθάλασσα που το επόμενο λεπτό ξεχύνεται και τρέχει ασυγκράτητη στην προκυμαία.

Τρέχω κι εγώ. Δεν τη βλέπω κι όμως το νιώθω, το ξέρω πως τρέχω κοντά της. Αδύνατο να σταθώ. Τρέχω μόνο γιατί ξέρω πως είναι εκεί. Κοιτώ. Δεν την αναγνωρίζω μες στο πλήθος, πέρασαν τόσα χρόνια, σίγουρα θα άλλαξε. Τι να έχει μείνει απ' την εικόνα που ήξερα; Τι να έχει μείνει από κείνο το αγαπημένο παιδιάστικο προσωπάκι;

Η φλόγα στα μάτια της μπορεί. Τα χειλάκια της τα ρουμπινί. Κι ίσως το χρώμα των μαλλιών της. Θαρρείς το βλέπω να λαμπυρίζει μπροστά στα μουσκεμένα μάτια μου. Δεν ξέρω αν γελιέμαι, αν ζω παιχνίδια του μυαλού. Μα άλλο σαν κι αυτό το λαμπύρισμα δε θυμάμαι σε όλη μου τη ζωή.

Αυτή θα είναι! Μάλλον αυτή θα είναι, σκέφτομαι καθώς βλέπω μια φιγούρα στο βάθος που κάτι ανεπαίσθητο μου θυμίζει. Ταχύνω το βήμα μου όσο βαστώ, όσο κρατούν πια τα πόδια μου. Απλώνω τα χέρια μου στο μέρος της, φτερούγες ανοιχτές να

την κλείσω μέσα μου για πάντα. Αρκεί να είναι αυτή, Θεέ μου.

«Κόρη μου... παιδί μου...» φωνάζω παρακαλώντας να είναι αλήθεια τούτα τα λόγια μου.

Ένα πρώτο σημάδι γυρεύω, καθώς τρέχω και φωνάζω σαν φρενιασμένη. Για ένα σημάδι μονάχα παρακαλάω. Να γνωρίσω, να βεβαιωθώ. Για μια απάντηση που κουράστηκε η ψυχή μου να γυρεύει.

Καθώς αγκαλιάζω σφιχτά αυτή τη νεαρή γυναίκα, καθώς νιώθω το στήθος της να ανεβοκατεβαίνει λαχανιασμένο και το μάγουλό της να μ' ακουμπάει μουσκεμένο, ακούω ένα γλυκό ψιθυρο στο αυτί μου, στην καρδιά μου. Το σημάδι που γύρευα. Μια λέξη της όλη κι όλη. Την πιο γλυκιά του κόσμου.

«Μάνα...» λέει μονάχα.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Ο άνεμος θρόιζε στο σιτάρι

Αγγέλα

Απρίλης του 1943, Μυριόφυλλο, Βόρεια Πίνδος

Κραυγές, από παντού κραυγές.

«Φωτιά! Φωτιά!»

Κραυγές ανάκατες με ξεφωνητά. Οι αλαλαγμοί διέτρεχαν τα απότομα καλντερίμια, τα γλιστερά σοκάκια και τα μικρά πλατώματα στα σταυροδρόμια. Πλημμύριζαν το χωριό απ' άκρου σ' άκρον, το ξεσήκωναν, το αντάριαζαν μες στη μαύρη αφέγγαρη νύχτα. Εισορμούσαν στις περιτοιχισμένες αυλές και στους μανταλωμένους ορνιθώνες προκαλώντας ακόμη μεγαλύτερη οχλοβοή, καθώς τα ζωντανά, όσα ήταν τυχερά κι είχαν επιζήσει από τον προηγούμενο δύσκολο χειμώνα της μεγάλης πείνας, ταραζόνταν από τον ανήσυχο ύπνο τους κι έμπαιναν αμέσως στον ορυμαγδό. Οι φωνές τρύπωναν στα μικρά πέτρινα σπιτικά, εισχωρώντας μέσα από τα σφαλισμένα χοντρά παραθυρόφυλλα, που τέτοιες δύσκολες εποχές έκλειναν για προστασία με το πρώτο σκοτάδι της νύχτας.

«Φωτιά! Άναψε η φωτιά!»

Η Αγγέλα ανακάτεψε προσηλωμένη το *κατσαμάκι*, τον νερούλο χυλό με το καλαμποκάλευρο, όταν αντιλήφθηκε τον απόηχο. Σταμάτησε για μια στιγμή, σήκωσε το κεφάλι της και τράβηξε τη μαντίλα της να ελευθερώσει το αυτί της και να αφουγκραστεί καλύτερα. Σαν βεβαιώθηκε για τη λέξη που πλανιόταν στον βραδινό αέρα, έκανε το σταυρό της, μουρμούρισε μια ευ-

χή από μέσα της, την ίδια πάντα εδώ και μήνες, κι έπειτα συνέχισε ατάραχη να αναδεύει το τσουκάλι που κρεμόταν από το τσιγκέλι του πέτρινου τζακιού. Αυτή ήταν η μόνη της έγνοια μετά τον περσινό σκληρό χειμώνα. Το τσουκάλι· το γεμάτο τσουκάλι. Από δαύτο εξαρτιόνταν πέντε στόματα.

«Αγγέλα! Τι κάνεις εδώ;»

Η λιπόσαρκη μαυροντυμένη φιγούρα είχε ανοίξει την εσωτερική πόρτα κι είχε μπει στη μικρή κουζίνα χωρίς να την πάρει χαμπάρι η γυναίκα μπροστά στο τζάκι. Σκουριασμένοι οι ρεζέδες και τα καρφιά, τα σανίδια ίσα που κρατιόνταν πάνω της κι όλα τούτα μαζί έτριζαν σε κάθε κίνησή της, μα η γριά είχε τον τρόπο να σούρνεται μες στο σπίτι άηχη κι ανεπαίσθητη σαν αερικό.

«Ιησούς Χριστός νικά κι όλα τα κακά σκορπά...» μουρμούρισε αντί απάντησης η Αγγέλα, που τόσα χρόνια δεν είχε καταφέρει να συνηθίσει τα ξαφνιάσματα από τις αναπάντεχες εμφανίσεις της. Έφτυσε πρώτα στον κόρφο της κι έπειτα το χέρι της που το έκαψε στο χείλος του πυρωμένου τσουκαλιού, έτσι όπως πετάχτηκε σαστισμένη από την απότομη εκφορά του ονόματός της.

«Δεν άκουσες τις φωνές;»

«Τις φωνές τις άκουσα, εσένα δεν άκουσα...» μουρμούρισε η Αγγέλα σφιγμένα και συνέχισε το μονότονο στριφογύρισμα της κουτάλας χωρίς καν να ρίξει μια ματιά στην υπέργηρη γειτόνισά της, που έμενε μαζί της και αποτελούσε πια μέλος της οικογένειάς της, την πανταχού παρούσα χρόνια και χρόνια Βασιλαίνα.

«Δε θα πας;» επέμεινε στις ερωτήσεις της η γριά.

«Όχι... Δεν μπορώ να βλέπω τα μούτρα τους!»

«Μα γίνεται...»

«Ξέρω τι γίνεται! Τριάντα οχτώ ολόκληρα χρόνια το ξέρω, από τότε που γεννήθηκα. Πάντα πηγαίνω στο *Φώτισμα* μα...» Ένας κόμπος τής στάθηκε στο λαιμό και σώπασε, καθώς συλλογίστηκε τα τελευταία δυο χρόνια, που η κατάσταση είχε μεταστραφεί απότομα και δραματικά στον μικρό, και μοναδικό

για εκείνη, κόσμο του χωριού της. «Μα τώρα, το βλέπεις, τα πράγματα έχουν αλλάξει!»

Όταν έσπασε το πολεμικό μέτωπο στη Μακεδονία και ο ελληνικός στρατός παραδόθηκε άνευ όρων στους Γερμανούς, το απομακρυσμένο, κλεισμένο ανάμεσα στο Γράμμο και το Σμόλικα, Μυριόφυλλο γνώρισε για πρώτη φορά στη μακραίωνη ζωή του επισκέπτες που δεν είχαν σκοπό να εμπορευτούν τα λιγοστά ζωντανά ή τις λειψές σοδειές του ορεινού τόπου. Δεν ήταν γυρολόγοι καιπραματευτάδες, μήτε και περιφερόμενοι πεταλωτές ή γύφτοι που έδιναν τις αξιοθρήνητες παραστάσεις τους στην πλατεία με το μεγάλο πλατάνι.

Το Μυριόφυλλο βρισκόταν πολύ κοντά στα σύνορα με την Αλβανία και, λόγω της θέσης του, δέσποζε στη μικρή κοιλάδα που σχημάτιζε ο Λήρος, ο μικρός παραπόταμος του Αλιάκμονα, ένα από τα λίγα βατά περάσματα ανάμεσα στους θεόρατους ορεινούς όγκους των συνόρων. Για τούτο ακριβώς, για να ελέγχει τις διαβάσεις και άρα τον εφοδιασμό των ιταλικών μονάδων στη Δυτική Μακεδονία και τη Θεσσαλία, ο ιταλικός στρατός εγκατάστησε φρουρές σε κάθε πέρασμα.

Η ιταλική καραμπινιερία είχε φτάσει χαράματα Πρωτομαγιάς του 1941 στο χωριό και είχε στρατωνιστεί στο μεγάλο πέτρινο σχολείο, ενώ ταυτόχρονα επίταξε πέντε σπίτια για τις ανάγκες διαμονής των αξιωματικών, καθώς και το μεγάλο αρχοντικό του Ζιάκα στην πλατεία σαν κέντρο διοίκησης. Έκτοτε η τρίχρωμη ιταλική σημαία κυμάτιζε από το μπαλκόνι και το χωριό γέμισε ένστολους που περιφέρονταν πέρα-δώθε όλο έπαρση και αυταρέσκεια. Τα πιτσιρίκια λάθεψαν βλέποντάς τους στην αρχή, θεώρησαν πως μπήκε ξανά μανά το τριώδιο μαγιατικά έτσι που τους αντίκρισαν με τα φτερά των κοκόρων στα περίεργα καπέλα τους.

Ο διοικητής, ένας Ιταλός λοχαγός όλο μόστρα και στόμφο, έβγαλε την πρώτη κιόλας μέρα από το μπαλκόνι του αρχοντικού έναν *αλά Ντούτσε* θριαμβικό λόγο στο εμβρόντητο ακροα-

τήριό του, το αποτελούμενο από τους βιαίως προσαχθέντες χωρικούς. Για ώρες μίλαγε και χειρονομούσε σαν δαιμονισμένος, θαρρείς και δε βρισκόταν στην πλατεία ενός μικρού ορεινού χωριού αλλά στην *Πιάτσα ντι Σπάνια*. Του έδωσε και κατάλαβε. Μεταφορικά φυσικά μια που οι ορεσίβιοι δε σκάμπασαν λέξη. Παρά ταύτα η ομιλία κράτησε μέχρι να πέσει το σκοτάδι, αφήνοντας τους ντόπιους με ένα αμυδρό χαμόγελο στα χείλη μετά τη φασαριόζικη και σκαμπρόζα παράσταση.

«Πάλι καλά που έχουμε Ιταλούς κι όχι Γερμανούς. Μια χαρά θα την περάσουμε αν η τιμωρία μας για τον χαμένο πόλεμο θα είναι να παρακολουθούμε δυο-τρεις ώρες αυτό το καραγκιοζιλίκι... Τους ξέρω εγώ τους Ιταλιάνους. Ψοφάνε για φιγούρα. Άλλο τίποτα δεν τους νοιάζει», μουρμούρισε ο καφετζής, που είχε κάνει μια πενταετία στην Αμερική μετανάστης και γνώριζε πρόσωπα και πράγματα από τον έξω κόσμο, από άλλες γλώσσες κι άλλες ράτσες.

Για τούτο, έδωσαν βάση όλοι στα λεγόμενα του κοσμογυρισμένου και, επιστρέφοντας στο σπίτι, διατήρησαν, εκτός από την ανακούφισή τους, και τα αμυδρά τους χαμόγελα.

Λίγες ώρες αργότερα τα χαμόγελα κόπηκαν μαχαίρι. Γιατί την ίδια εκείνη πρώτη νύχτα, αμέσως μετά το λογύδριο στην ιταλική, μια άλλη γλώσσα, κατανοητή απ' όλους αδιακρίτως, ενημέρωσε τους κατοίκους για το τι μέλλει γενέσθαι τις μέρες και τους μήνες που θα έρχονταν.

Προτού ακόμη φέξει το πρώτο φως της επομένης, εκτελέστηκαν στην πλατεία για παραδειγματισμό ένας Εγγλέζος φαντάρος, που είχε αποκοπεί από τη μονάδα του κατά τη διάρκεια της υποχώρησης και είχε ξεμεινεί χαμένος μέσα στα βουνά, καθώς και ο χωριανός που τον έκρυβε μέχρι να μπορέσει να τον φυγαδεύσει. Τα άψυχα σώματα των δύο αντρών έμειναν εκτεθειμένα τρεις ολόκληρες μέρες με ένα καρφίτσωμένο σημείωμα στο στήθος περι της τιμωρίας όσων παρακούνε τις διαταγές του κομαντάντε.

Αναμφιβόλως ήταν μια λαλίστατη αρχή, την οποία ακολούθησε μια εκφραστικότερη πολυλογία, επίσης σε απολύτως καταννητή γλώσσα. Ευλοδαρμοί κατά βούληση, επιτάξεις ζών, αρπαγές τροφίμων και πείνα μεγάλη στον ήδη λιτοδίαιτο ορειβίο πληθυσμό.

«Μπορεί να έχουν αλλάξει τα πράγματα, αλλά πρέπει να πας! Το *Φώτισμα* είναι τρανό έθιμο για τον τόπο μας», απάντησε η Βασίλαινα. «Και τα έθιμα δεν αλλάζουν!»

«Ποια έθιμα; Τα ελληνικά ή τα ιταλικά;»

«Τα δικά μας. Οι Ιταλοί είναι ξένοι. Σήμερα είναι, αύριο δεν είναι...»

«Τα ίδια είπε και ο Πατριάρχης Γεννάδιος για τους Τούρκους κι έμειναν τετρακόσια χρόνια στο σβέρκο μας», πέταξε η Αγγέλα που ήξερε πέντε γράμματα παραπάνω, μια και, όταν ήταν ακόμη δεκάχρονη κοπελίτσα, είχαν την τύχη να φιλοξενούν νοικάρισα στο πατρικό της την τότε δασκάλα του χωριού.

Πάλι πόλεμος ήταν κι εκείνα τα χρόνια, ο πρώτος μεγάλος όπως της είχε εξηγήσει η δασκάλα. Οι Έλληνες λευτέρωναν τη Μακεδονία και στα επόμενα χρόνια θα συνέχιζαν με τη Θράκη και θα έφταναν μέχρι απέναντι, στα παράλια της Μικρασίας και στο βάθος της Ανατολίας, προτού ο μεγαλοϊδεατισμός και τα κούφια συνθήματα οδηγήσουν στην καταστροφή το στρατό, στο θάνατο εκατοντάδες χιλιάδες φαντάρους και στον ξεριζωμό μερικά εκατομμύρια Ρωμιούς από την απέναντι μεριά της θάλασσας.

Μετά την καταστροφή του 1922 τα καταπτοημένα στίφη, οι εξαντλημένοι φαντάροι και οι εξαθλιωμένοι πρόσφυγες πλημμύρισαν την πατρίδα, αλλά στο σπιτικό της Αγγελικούλας κανένας δεν επέστρεψε. Η μάνα της η Ιωάννα καρτερούσε τον άντρα της κάθε μέρα ανεβασμένη ψηλά στο βράχο της Κυρα-

Παναγιάς, που είχε ορατότητα μέχρι το άνοιγμα της κοιλάδας και τον αμαξιτό δρόμο που έφτανε από την Καστοριά. Μάταια. Ο Νικόλας της ποτέ δε φάνηκε. Τα κόκαλά του απόμειναν με χιλιάδες άλλα ανώνυμα κι αδιάβαστα εκεί, στα σκονισμένα υψίπεδα του Αφιόν Καραχισάρ, να θυμίζουν σε όλους πόσο οι μεγάλες ιδέες είναι καμωμένες για το μεγαλύτερο καλό μα συχνότερα για το μεγαλύτερο κακό. Αυτό το δεύτερο έμελλε να επιβεβαιωθεί με ακόμη τραγικότερο τρόπο δύομιση δεκαετίες αργότερα, όταν τον *εθνικό* μεγαλοϊδεατισμό θα αντικαθιστούσε ο *επαναστατικός*.

Έτσι απόμεινε χήρα η Ιωάννα και ορφανή η Αγγελικούλα, μόλις δεκαεφτά χρόνων κορίτσι. Τον επόμενο χρόνο, ακόμη μια καταστροφή χτύπησε το σπιτικό τους. Η μικρή αδελφή της, η εντεκάχρονη Λενιώ, χτυπήθηκε από θέρμες μες στο καταχείμωνο και ο αδύναμος οργανισμός της δεν άντεξε παρ' όλες τις απεγνωσμένες προσπάθειες της Ιωάννας και τις ικεσίες της Αγγελικούλας στον Μεγαλοδύναμο να σώσει την αγαπημένη της αδελφούλα. Το παιδί έσβησε μέσα σε τρεις εβδομάδες, φέρνοντας απέραντη θλίψη στο σπιτικό της Ιωάννας και συναισθηματική απόγνωση στη δεκαοχτάχρονη Αγγελική, που απόμεινε χωρίς πατέρα και αδέρφια. Άλλο παιδί δεν υπήρχε στην οικογένεια, μόλις και πρόλαβαν οι γονείς της να σκαρώσουν αυτά τα δυο, πριν ο Νικόλας, αντί για τον δικό του σπόρο, αναλάβει να καρπίσει το σπόρο της λευτεριάς επιστρατευμένος από το 1913 στον ελληνικό στρατό. Μία και μονάκριβη απόμεινε η Αγγελικούλα στην Ιωάννα, μα τι τα θες; Η καθημερινότητα ήταν ακόμη πιο ακριβή και όσο κι αν η ψυχή πονάει, το στόμα δε σταματάει να ζητάει και η κοιλιά να γουργουρίζει.

Ανασκουμπώθηκε η μάνα της, μα λίγα τα ζωντανά κι ακόμη πιο λίγα τα χωραφάκια της, τι να πρωτοκαταφέρει έτσι που έλειπε και το αντρικό χέρι να τα κουλαντρίσει; Αναγκάστηκε λοιπόν με πόνο ψυχής δυο χρόνια αργότερα, 1925 ήταν, να στεί-

λει τη θυγατέρα της στο αρχοντόσπιτο του Ζιάκα παρακόρη, να βοηθάει τη γυναίκα του προεστού που βρισκόταν κατάκοιτη και χρειαζόταν χέρι να τη στηρίζει και να την κανακεύει. Έκλαιγε τα βράδια η Ιωάννα πικρά και καταριόταν την τύχη της γιατί σκεφτόταν πως, τώρα που λευτερώθηκαν τα χώματά τους απ' το δυνάστη, η κορούλα της σκλαβώθηκε απ' την ανάγκη.

Μα ποιος μπορεί να ορίσει της μοίρας τα γυρίσματα; Αυτή η ατυχία της Αγγελικούλας ήταν ταυτόχρονα και η τύχη της. Διότι εκείνο τον ίδιο καιρό, στο εν λόγω αρχοντικό δούλευε σαν επιστάτης ο Γιώργος ο Στάκας, ένας νέος άντρας δυο μέτρα μπόι, σωστό θεριό. Εκτός από το μπόι, ο Γιώργης, όπως τον φώναζαν όλοι στο Μυριόφυλλο, διέθετε και το κατιτίς του. Αρκετά ζωντανά, λίγα χωράφια κι ένα καλό πατρικό σπίτι στην πάνω μεριά του χωριού. Νοικοκύρης πα να πει με τα όλα του, αν υπολογίσει κανείς και τον μετρημένο χαρακτήρα του και τη γαλήνια όψη που είχε πάντα. Με τον γλυκό λόγο, με το απροσποίητο χαμόγελο, με τη διάθεση να συντρέξει τον καθένα που γύρευε τη βοήθειά του. Και η οικογένειά του αξιοσέβαστη, ποτέ δεν είχε δώσει δικαιώματα στη μικρή κοινωνία όπου το να κρύψεις ένα χούι ή μια κουβέντα ήταν πιο δύσκολο και από το να περάσεις «κάμηλον εις οπήν βελόνης», όπως έλεγε εμφιατικά κι ο παπα-Φώτης κι ας μην ήξερε τι στο καλό ήταν αυτή η *κάμηλος*.

Όταν λοιπόν ο Γιώργης μέσα σε τούτο το καθημερινό σούρ' τα φέρ' τα και το συναγελασμό είδε όχι μόνο την αγέρωχη κορμοστασιά, το ευγενικό πρόσωπο και τα φλογισμένα μάτια, αλλά και τη νοικοκυροσύνη, την εργατικότητα και την προκοπή της Αγγέλας, δε δίστασε να την ξεμοναχιάσει και να της προτείνει χωρίς πολλά πολλά να γίνει γυναίκα του. Μέσα της η Αγγέλα πέταξε τη σκούφια της από τη χαρά της, μα απ' έξω της πέταξε ένα συνεσταλμένο και αμφίβολο «ναι μεν αλλά...» στον εμβρόντητο Γιώργη. Του εξήγησε αμέσως πως άγραφος νόμος,

«αλλά νόμος», ήταν να τη ζητήσει από τους δικούς της· έτσι γίνονται σωστά αυτά τα πράγματα και φυλάγουν την τιμή του κοριτσιού. Ταυτόχρονα του πέταξε και κάτι τελευταίο για να μην τον αποθαρρύνει ολωσδιόλου. Ένα τρυφερό χάδι στο μέτωπό του, το σημαδεμένο από τη μεγάλη ουλή που του άφησε το χτύπημα του αλόγου στα παιδικάτα του, αλλά κι ένα χαμόγελο πιο μελωμένο κι από καρπούζι αυγουσιτιάτικο σε ποτιστικό μπουστάνι.

«Από ποιον να σε γυρέψω;» απόρησε με ειλικρίνεια και συστολή ο Γιώργης. «Συγγνώμη, αλλά ο πατέρας σου... Τόσα χρόνια... Εννοώ χάθηκε και...»

«Μάνα δεν έχω; Μόνος του μ' έκαμε;»

«Α...» απόρησε με ένα επιφώνημα ο υποψήφιος γαμπρός, που δεν ήταν μαθημένος να γυρεύει από τις μανάδες. Ως γνωστόν η περιουσία, έμψυχη και άψυχη, ανήκει στα σερνικά, πάλι κατά τον άγραφο νόμο – ο Θεός να τον κάνει! «Θα πάω να τη βρω απόψε κιόλας τη μάνα σου...» ολοκλήρωσε πρόθυμα.

«Όχι!»

«Όχι;»

«Όχι!» του επανέλαβε στο ίδιο αγριεμένο ύφος.

«Μα τώρα δε μου ζήτησες, χριστιανή μου, να πάω να σε γυρέψω από τους δικούς σου; Από τη μάνα σου;»

«Δε σου ζήτησα να πας εσύ ο ίδιος. Πού ακούστηκε; Ίσα κι όμοια περνιέσαι με τη μάνα μου είκοσι τεσσάρων χρόνων φυντάνι;» ρώτησε αγριεμένη η Αγγέλα. «Τι σεβασμό θα δείξεις; Τα παιδιά με τα παιδιά, οι γονείς με τους γονείς. Έτσι είναι το σωστό. Τη θέση σου δεν την ξέρεις;»

«Την ξέρω...» απάντησε με σιγουριά ο Γιώργης. «Την ξέρω... Θα είναι πάντα δίπλα σου».

Περίπατο πήγε η αγριάδα και αρκετή από την περιώνυμη αποφασιστικότητα. Η Αγγέλα μαλάκωσε σαν το ζεστό ζυμάρι. Μα κι αν μαλάκωσε, κι αν γλύκανε, κι αν σορόπιασε, δεν το

έδειξε αμέσως. Θα τα φύλαγε να του τα δείξει όλα αυτά μαζί, όταν γινόταν σύζυγός του, την πρώτη νύχτα τους στη νυφική παστάδα.

«Τον πατέρα σου να στείλεις. Να τα κουβεντιάσουν και να τα συμφωνήσουν. Έτσι είναι το σωστό και το προεπιλεγμένο, Γιώργη μου».

«Εσύ συμφωνείς όμως;» τη ρώτησε όλο αγωνία και τρέμουλο δυο μέτρα άντρας.

«Αλλιώςτικά θα σου έλεγα να τον στείλεις;»

«Ναι, αλλά δε μου απάντησες ντρέτα. Συμφωνείς;»

Του απάντησε αμέσως. Σηκώθηκε στα ακροδάχτυλα των ποδιών της και, τεντώνοντας το λαιμό της, κατάφερε να φτάσει τα απορημένα χείλη του. Πήρε την απορία μακριά του εξάπαντος δίνοντάς του ένα φιλί. Το πρώτο τους φιλί· το πιο γλυκό, το πιο ποθητό. Αυτή ήταν η αποστομωτική απάντησή της στην ερώτησή του. Πιο ντρέτα δε γινόταν.

Όπως το είχε τάξει ο Γιώργης, το ίδιο εκείνο βράδυ ο πατέρας του αριβάρισε κατά το φτωχικό σπιτάκι της Αγγέλας· μάνα δεν είχε, την είχαν χάσει στη δεύτερη άτυχη γέννα. Η μητέρα της Αγγέλας τον δέχτηκε σχεδόν με δάκρυα συγκίνησης στα μάτια. Λίγο πράμα δεν ήταν να βλέπει την κόρη της, που την ανάστησε με δυο γυμνά χέρια, να παντρεύεται, να προκόβει και να ανοίγει δικό της σπίτι. Τι άλλο θα μπορούσε να ονειρευτεί σαν μάνα που ήταν;

«Κοίτα να συμφωνήσεις, κακομοίρα μου, τέτοια τύχη που άνοιξε στο κορίτσι μας. Ξέρω 'γώ. Ο Γιώργης για γαμπρός στο χωριό είναι πιο ορεχτικός κι από κατσίκι μετά τη Σαρακοστή», τη συμβούλεψε η Βασιλαίνα. Η *θεία Βασιλαίνα* πια έπειτα από τόσα χρόνια συμβίωσης.

Όταν η Αγγέλα έπιασε δουλειά στο σπίτι του Ζιάκα και το δουλευτόρικο χέρι της έλειψε από το πατρικό, η γειτόνισσα, ολομόναχη κι αυτή, πήγε να ζήσει μαζί τους. Να βοηθά στις δου-

λειές του σπιτιού και να συντρέχει τις χαροκαμένες γυναίκες. Μα περισσότερο απ' όλα να είναι μια παρέα που να παίρνει λίγο μακρύτερα τις μαύρες σκέψεις που συχνά πυκνά πλάκωναν το νου και την καρδιά της Ιωάννας.

«Έτσι κι αλλιώς, κι εγώ μονάχη απόμεινα, ο Βασίλης μου αναπαύτηκε δόξα τω Θεώ...» είπε στην Ιωάννα για να δικαιολογήσει την απόφασή της. «Γιατί να καίνε δυο φωτιές και να μπαίνουν δυο τσουκάλια;»

Έτσι εγκαταστάθηκε μαζί τους η Βασίλαινα και στάθηκε πολύτιμη βοήθεια στο χέρι, στο μυαλό και στην καρδιά των δυο μοναχικών γυναικών με το στοργικό της χάδι και τον θυμόσοφο λόγο της.

«Να τον καλοδεχτείς τον άνθρωπο... Τύχη είναι τρανή τέτοιος γαμπρός! Έχει τον τρόπο του...» συνέχισε ακάθεκτη τις συμβουλές της.

«Ντουρ, ντουρ, ντουρ... Σταμάτα, μωρή Βασίλαινα, πια, με έκαμες το κεφάλι καζάνι! Λες να μην ξέρω; Κι αυτοί ξέρουν την κατάστασή μας, στον ίδιο τόπο ζούμε. Γνωρίζουν πως η Αγγελικούλα μου προίκα δεν έχει κι όμως έρχονται να μου τη γυρέψουν. Έτσι είμαι σίγουρη πως την αγαπάει ο Γιώργης. Τι άλλο να ζητήσω παραπάνω από δαύτο; Από μόνο του είναι σπουδαίο», είπε με σιγουριά η Ιωάννα. «Άδικα ανησυχείς... Δεν υπάρχει αίτιο στον κόσμο που να μπορέσει να χαλάσει τούτο τον αρραβώνα!» δήλωσε στο τέλος η μάνα με σιγουριά και στόμφο.

Κι όμως υπήρξε. Απίθανο, αλλά υπήρξε. Κι ακόμη πιο απίθανο ήταν αυτό καθαυτό το αίτιο.

Καθώς κύλησε εκείνη η νύχτα, η κουβέντα ανάμεσα στους επίδοξους συμπεθέρους είχε καταλήξει αισίως, οι συμφωνίες είχαν κλειστεί και είχαν προσκληθεί μέσα στο δώμα οι άμεσα ενδιαφερόμενοι να σφραγίσουν τα συμφωνημένα με ένα φιλί και να λάβουν κατόπιν την ευχή των γονέων. Τότε ήταν, αμέσως μετά την πρώτη ευχή, που ξεκίνησε το κακό. Με μια δεύτερη

ευχή που ξεστόμισε ο κυρ Ηλίας ο Στάκας μες στη χαρά από τη συμφωνία και τα απανωτά τσίπουρα.

«Άντε και καλούς απογόνους...» ευχήθηκε με το στραβό χαμόγελο που χαρίζει απλόχερα το οινόπνευμα.

«Τζάμπα ευχή, βρε συμπέθερε», συμπλήρωσε η Ιωάννα με την αυθάδικη έκφραση που χαρίζει επίσης απλόχερα το εν λόγω μακεδονικό σκεύασμα. «Σάμπως υπάρχουν κακοί απόγονοι;»

«Πώς δεν υπάρχουν. Οι θηλυκοί! Οπότε η ευχή μου είναι ο πρώτος απόγονός τους να 'ναι αγόρι, όχι κορίτσι».

«Πιατί το λες αυτό; Τα κορίτσια δεν είναι καλοί απόγονοι;» ψιλοαρπάχτηκε η μάνα του κοριτσιού.

«Ναι, δε λέω... Και καλά είναι και χρειαζόμενα, όμως το πρώτο να είναι αγόρι να δέσουμε το όνομα...»

«Βιάζεσαι για τον μικρό Ηλία, ε;» χαμογέλασε ήρεμη η συμπεθέρα που όσο να 'ναι καταλάβαινε τον πόθο των σερνικών να διαιωνίσουν το όνομά τους. Κι ο δικός της άντρας, Θεός σχωρέσ' τον όπου κι αν βρίσκεται πια, τον είχε αυτό τον καημό, όλο για τούτο μουρμούραγε πριν φύγει, πρώτα από το χωριό κι έπειτα από τον μάταιο τούτο κόσμο. «Θες τον Λιάκο σου... Καταλαβαίνω, συμπέθερε...»

«Αμ δεν καταλαβαίνεις, συμπεθέρα. Δε θα το πούμε Ηλία το πρώτο παιδί».

«Και πώς θα το πούμε; Χρυσοβαλάντη; Τάμα θα το κάνουμε;» πετάχτηκε η Βασίλαινα, που δεν έβαζε γλώσσα μέσα.

«Λευτέρη!» απάντησε με περηφάνια ο συμπέθερος.

«Λευτέρη; Από πού κι ως πού;» απόρησε γνήσια και αυθόρμητα η συμπεθέρα του, που όντως δεν είχε καταλάβει, γιατί, όσο κι αν έσπαγε το κεφάλι της, Λευτέρη στο σόι του συμπέθερου δεν έβρισκε.

«Από τον μεγάλο λευτερωτή της Ελλάδας! Τον Ελευθέριο Βενιζέλο!» φώναξε περήφανα ο κυρ Ηλίας, που είχε πολεμήσει

με την κυβέρνηση της Εθνικής Αμύνης¹ στη Βόρεια Ελλάδα και είχε ίνδαλμά του κορυφαίο τον Κρητικό πρωθυπουργό, μόλις ένα σκαλί πιο κάτω από τον Θεό τον ίδιο.

Τι ήταν να το ξεστομίσει το όνομα; Άναψε και κόρωσε η Ιωάννα μόλις το άκουσε. «Το όνομα του εγγονού μου δεν το χαλαλίζω σ' αυτόν το χασάπη! Ανάθεμα την ώρα που είδε το φως του κόσμου ο μακελάρης!» αντέδρασε σαν να της έμπηξαν καυτό σίδερο στην πληγωμένη της καρδιά.

Γιατί απολύτως υπεύθυνο για το χαμό του αντρός της τον Βενιζέλο θεωρούσε η Ιωάννα. Σε κείνον έριχνε το ανάθεμα έτσι που της τα είχε εξηγήσει τα καθέκαστα η κυρα-δασκάλα. Αν δεν ήταν αυτός ο πολεμοχαρής Κρητικός, η Ελλάδα δε θα έμπαινε στον πόλεμο, θα καθόταν στα αυγά της όπως πολύ σωστά έλεγε ο Βασιλιάς, όλα θα ήταν μια χαρά και πρώτη απ' όλους η ίδια, γιατί ο Νικόλας της θα ζούσε και θα βασιλεύε. Κι αυτή στο πλάι του βασιλίσσα και κυρά. Δεν ήταν παράξενο λοιπόν που η συμπεθέρα είχε ταχθεί αναφανδόν υπέρ του βασιλιά και της βασιλευομένης δημοκρατίας αν και ούτε βασιλευομένη είδε ποτέ στον τόπο της ούτε, πολύ περισσότερο, δημοκρατία.

«Ο Βενιζέλος διπλασίασε την Ελλάδα!» ούρλιαξε ο κυρ Ηλίας εκτός εαυτού.

«Και άφησε μισό το δικό μου σπίτι!» απάντησε αγανακτισμένη η Ιωάννα. «Ανάθεμα στον Βενιζέλο! Ζήτω ο Βασιλιάς!»

«Φωτιά να πέσει να τον κάψει τον Γερμαναρά! Κι αυτόν κι όλο του το σκατόσογο, που πολεμήσαμε εμείς το χίλια οχτακόσια είκοσι ένα για να έρθει αυτός να παριστάνει το αφεντικό στον τόπο μας!» ωρυόταν ο κυρ Ηλίας, που κόντευε να πάει να βρει το συμπέθερό του από την πίεση.

1. Οι Σημειώσεις του Συγγραφέα και οι ιστορικές αναφορές παρατίθενται σε ξεχωριστό Παράρτημα στο τέλος του βιβλίου, σύμφωνα με την αρίθμηση.

«Σκατόσογο είναι του Βενιζέλου!» έσκουζε η Ιωάννα εκτός εαυτού.

Άγνωστο εντέλει αν το σκατόσογο ήταν του Βενιζέλου ή του Βασιλιά, πάντως το δικό τους το σόι όντως κατάντησε έτσι. Λίγο οι πολιτικές διαφορές, περισσότερο οι αψίκορες κουβέντες κι ακόμη περισσότερο το άτιμο το τσίπουρο τον άναψαν τον καβγά και κόντεψαν να βάλουν φουρνέλο στο γάμο. Τρεις μήνες έκανε να ξαναμιλήσει η Ιωάννα με το συμπέθερο κι αν δεν απειλούσε η Αγγέλα πως θα πέσει απ' το βράχο της Κυρα-Παναγιάς να σκοτωθεί, ανάθεμα κι αν έβλεπε στεφάνι το κεφαλάκι της.

Σε έξι μήνες έγινε εντέλει η τελετή, η Αγγέλα παντρεύτηκε τον Γιώργη της με δόξα και τιμή και οι δυο πολιτικοί αντίπαλοι κατάπιαν τα φαρμακερά λόγια και την ακόμη πιο φαρμακερή σιωπή και προσωρινά κήρυξαν ανακωχή. Γεφύρωσαν δε το χάσμα τους, συμφωνώντας να ονομάσουν Παύλο το πρώτο αρσενικό παιδί από τον ομώνυμο ήρωα μακεδονομάχο Παύλο Μελά, που σκοτώθηκε κοντά στα μέρη τους και για τον οποίο δεν υπάρχει Μακεδόνας που να μην τρέφει απέραντο σεβασμό, είτε φοράει ρεπούμπλικα είτε κορόνα στην καρδιά του.

Στα χρόνια που κύλησαν, τρεις γέννες πρόλαβε να κάμει η Αγγέλα και μάλιστα όλες ανεξαιρέτως πετυχημένες, πράγμα αρκετά δύσκολο εκείνους τους καιρούς που η παιδική θνησιμότητα στην επαρχιακή Ελλάδα έφτανε και συχνά ξεπερνούσε το τριάντα και σαράντα τοις εκατό. Άστραφτε από τη χαρά του ο Γιώργης κάθε φορά που ένα νέο μέλος κατέφτανε πλησίον στο σπίτι του και δεχόταν όλο περηφάνια τα συχαρίκια του πατέρα του, επειδή είχε διαλέξει γυναίκα σωστά και μυαλωμένα: κρεατωμένη, φαρδοκάπουλη και καρπερή. Το έλεγε και το εννοούσε ο μπαρμπα-Ηλίας, πολλώ μάλλον που το πρώτο παιδί ήταν αγόρι όπως το είχε ονειρευτεί.

Στα 1927 γεννήθηκε ο πρωτότοκος και κατά τα συμφωνημένα είχαν ετοιμαστεί να το βαφτίσουν Παύλο, όμως, λίγο προτού

ξεκινήσει το μυστήριο, ο συμπέθερος έδωσε γερό μποναμά και εντολή στον παπά να διαβάσει το όνομα Ηλίας. Τα υπόλοιπα εγγόνια που ακολούθησαν, η Γιάννα, το 1929, και το αργοπορημένο, το στερνοπούλι τους η Λενιώ, το 1938, του ήταν αγαπητά αλλά ποτέ δεν κατάφεραν, όχι να φτάσουν, αλλά ούτε καν να πλησιάσουν την αδυναμία και την απέραντη αγάπη που έτρεφε για το πρώτο.

Έπειτα από όλα αυτά, μπορεί το πολιτικό μίσος με τη συμπεθέρα να εξακολουθούσε να είναι αβυσσαλέο, αλλά η αγάπη του πεθερού για τη νύφη του ήταν πηγαία, δυνατή, σχεδόν απροσμέτρητη. Τρία εγγόνια τού αράδιασε μες στην αυλή του κι αυτός έπαιρνε φεγγοβολώντας τον πρωτότοκο τον Λιάκο στην αγκάλη του και του διηγούνταν τις ιστορίες και τα ανδραγαθήματά του από τους Βαλκανικούς και τον μεγάλο πόλεμο, στο πλάι του Βενιζέλου φυσικά. Ποια μεγαλύτερη ευτυχία θα μπορούσε να ονειρευτεί ένας παππούς σαν τον Ηλία Στάκα;

Η Ιωάννα δε στάθηκε τόσο τυχερή, δεν πρόλαβε να τα γνωρίσει και να τα χαρεί όλα. Δέκα χρόνια μετά το γάμο της κόρης της έπεσε βαριά άρρωστη στο κρεβάτι. Η ασύχαστη στενοχώρια από το χαμό του άντρα και της μικρής της θυγατέρας, καθώς και τα δύσκολα χρόνια της σκληρής χειρωνακτικής εργασίας, την κατέβαλαν. Όταν τη χτύπησε η αρρώστια στα πνευμόνια, ο οργανισμός της δεν κατάφερε να αντεπεξέλθει. Παρά τις προσπάθειες και τους γιατρούς που πρόθυμα πλήρωσε και κουβάλησε ο συμπέθερός της, η Ιωάννα πέθανε το 1935.

Μετά τα τρία παιδιά, η Αγγέλα και ο Γιώργης αποφάσισαν πως άλλο δε θα έφερναν στον κόσμο. Η τελευταία γέννα ήταν δύσκολη και κόντεψε να αφήσει κουσούρι στη λεχώνα ή και να της πάρει τη ζωή, όπως είπε η μαμή, που απαγόρευσε διά ροπάλου άλλη σύλληψη.

Κοριτσάκι τόσο θα ήταν όταν την άρπαξαν από την αγκαλιά μου. Ένα μπουμπούκι το κορμάκι της που δεν αξιώθηκα να το δω ν' ανθίζει. Δεν το χάρηκα. Δεν το χόρτασα. Μόνο τ' αγκάδια: τ' αγκάδια μόνο χόρτασα. Τα βράδια, όταν οι σκιές της αβάσταχτης απουσίας απλώνονταν και μ' έπνιγαν, στα γόνατα έπεφτα, προσευχόμενοι μόνο κι έλπιζα: «Κι αν σου ζητάω πολλά, Παναγιά μου, μάνα είσαι κι Εσύ και με νιώθεις. Σαν την αγάπη της μάνας, το ξέρεις – Θεέ μου! – όμοια δεν υπάρχει σ' αυτό τον κόσμο που 'φτιαξες...»

Γυναίκες του εμφυλίου...

Στάχια που τα άλεθαν αλύπητα οι μυλόπετρες της Ιστορίας. Πατρίδα, κόμμα, προδοσίες, επαναστάσεις, αντάρτικα, σφαγές και, τέλος, το παιδομάζωμα. Η πιο απάνθρωπη, η πιο σκοτεινή σελίδα του αδελφοκτόνου σπαραγμού.

Γυναίκες του εμφυλίου...

Κεριά αναμμένα. Σαν την Αγγέλα, τη Μέλπω και την Αριάδνη. Ρωτούσαν, έτρεχαν, πόρτες χτυπούσαν μέρα και νύχτα, με μια μονάχα ελπίδα. Πως ίσως ξανα-νταμώνουν μια μέρα τα βλαστάρια τους.

Κάποιες τα κατάφεραν.

Κάποιες άλλες όχι.

Γυναίκες του εμφυλίου...

Μάνες της άδειας αγκαλιάς.

Αυτή είναι η ιστορία τους...

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
ΤΑΤΟΙΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΤΗΛ: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550
www.psichogios.gr • e-mail: info@psichogios.gr

ISBN 978-960-453-654-2

9 789604 536542

ΚΩΔ. ΜΗΧ. ΣΗΞ: 07924

ΔΙΑΒΑΣΩ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΓΙΑΤΙ ΚΟΙΤΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΒΛΕΠΩ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ